

LA CRÍTICA: UNA MANERA DE LLEGIR

Marina Porras

crítica literària i professora
de la Facultat d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra

Contra Sainte-Beuve

Una de les idees que més em va impressionar d'*A la recerca del temps perdut*, la gran novel·la de Marcel Proust, és una reflexió sobre la lectura que alhora és una reflexió sobre la crítica. El narrador ens explica que un llibre és un instrument que fem servir per connectar la realitat amb nosaltres. Llegir un llibre, diu Proust, és llegir-se a un mateix. D'aquesta manera, els llibres ens *afecten* segons les circumstàncies en què els llegim, segons la manera que tenim de mirar-nos el món. Cada lector és, en realitat, un lector de si mateix.

Des que va aparèixer aquesta confessió a la novel·la vaig tenir curiositat per saber més coses sobre la manera com entenia els llibres i la lectura un escriptor que se'ls mirava així. I resulta que Proust té un assaig dedicat a contestar aquesta qüestió. És un assaig que ha quedat com un dels textos fundacionals de la crítica moderna, perquè parla de les preguntes que encara ens fem quan parlem de crítica: la relació entre la crítica i la literatura del jo, el problema de la crítica objectiva, el biografisme, la relació entre el crític i la seva època o les tensions entre la lectura i l'escriptura.

L'assaig es titula *Contra Sainte-Beuve. Records d'una matinada*, i Proust el va escriure el 1908, quan pensava sobre la seva novel·la (de fet, la versió que ens ha arribat és inacabada i plena de notes, i es va publicar de manera pòstuma). En aquest volum, Proust –lector compulsiu– fa homenatge a alguns noms que l'han influït com a escriptor (Gérard de Nerval, Baudelaire, Balzac o Flaubert). I també dedica un capítol a replicar un dels crítics més influents del segle XIX: Charles-Augustin Sainte-Beuve. Aquest erudit francès, que va marcar d'una manera determinant la crítica literària del segle XIX, defen-

“ *Contra Sainte-Beuve* ha quedat com un dels textos fundacionals de la crítica moderna, perquè parla de les preguntes que encara ens fem quan parlem de crítica ”

...

- ... sava que l'obra d'un escriptor està estretament lligada a la seva vida, i que a partir d'aquesta vida es pot explicar l'obra de l'autor.

Proust creia que aquesta idea no se sostenia de cap manera, i que criticar des d'aquesta perspectiva només aportava confusió. L'escriptor francès defensava que l'obra va molt més enllà de la vida de qui l'escriu. L'home que fa versos i el que conversa en un saló, diu Proust, no són la mateixa persona. De fet, si llegim *A la recerca del temps perdut* hi trobem una reflexió estètica (i ètica) en aquest sentit: la novel·la és el seu assaig posat en pràctica.

La discussió que surt de *Contra Sainte-Beuve* marca molts dels debats sobre crítica literària del segle XX. Sainte-Beuve és només un nom, però en realitat a partir d'ell Proust parla de tots els crítics del segle XIX i de la seva manera de fer. Al llibre, per acostar el text als lectors del seu temps, Proust hi fa una jugada molt intel·ligent. L'escriu com si l'assaig fos una conversa amb la seva mare, que era una senyora culta de l'alta burgesia francesa, molt educada però de moral més conservadora que el seu fill, que està més obert a les noves tendències literàries. D'aquesta manera (i això ja és un gest que diu moltes coses sobre la seva concepció de la crítica, que havia de ser propera i entenedora) els lectors de la burgesia francesa de principis del segle XX (els seus lectors, per tant) s'hi acostarien podent sentir-se molt a prop del text, participants, com si tots ells fossin la mare de Proust, a qui va dirigir.

Una botànica moral

Per saber quina mena de crític era Sainte-Beuve, convé explicar que defineix la crítica com una «botànica moral», com si es pogués tractar la literatura de la mateixa manera que es tracta una ciència exacta. Defensa, per tant, que hi ha una sola (i bona) manera de llegir. Segons el crític, abans de jutjar una obra l'estudiós ha de comprendre-la i situar-la, i conèixer tots els detalls de les circumstàncies en què es va produir. A aquesta perspectiva, Proust li retreu que la literatura no es pot tractar com una ciència positiva. L'obra dels escriptors que ens han precedit, explica, no és una veritat adquirida de la qual s'apro-

fitat el que segueix: la literatura no és un experiment on es progressa recorrent a l'assaig i error. Segons Proust, cada escriptor comença des d'on vol i per on vol: «Avui un escriptor genial ho té tot per fer. No està gaire més avançat que Homer».

Sainte-Beuve també defensa, en la línia del seu biografisme, que fa tota la diferència a l'hora de jutjar un escriptor el fet que el crític l'hagués conegut en societat. Com més fets i dades coneguem sobre la vida d'un autor, millor explicarem els seus llibres. Un estudi com aquest comportava, sobretot, informar-se sobre la biografia de l'escriptor: parlar amb els seus hereus, la seva família i els seus amics. Proust replica que la persona que escriu i la persona que es presenta en societat són dos individus completament diferents. Segons Proust, en públic hem de mesurar i fer equilibris, fer mitjana per sostenir una conversa; en definitiva, saber que no estem sols. Per a l'escriptor francès, escriure és una activitat que s'allunya completament de l'entorn social i que no s'assembla a cap altra: és un gest amb el qual «fem callar aquelles paraules que són tant dels altres com nostres». És a dir: l'escriptura és el contrari d'una conversa.

El crític Charles-Augustin Sainte-Beuve (1804-1869).

Per escriure, sosté Proust, es necessita el jo profund, que només es troba fent abstracció dels altres. De fet, segons l'escriptor, cal fugir del jo que coneix els altres, «del jo que s'ha esperat mentre érem amb els altres, que percebem ben bé com l'únic real i per al qual només els artistes acaben vivint, com un déu que abandonen cada vegada menys i al qual han sacrificat una vida que només serveix per honorar-lo». Proust considera que el jo de l'escriptor només es mostra als seus llibres, i que és absurd buscar-lo a la vida pública i social.

A més, la manera que tenia de llegir els escriptors Sainte-Beuve el condemnava a tenir una mirada molt curta, perquè la literatura estava subordinada al seu temps. La literatura li sembla una cosa d'època i que val allò que valia el personatge. Per això Proust retreu a Sainte-Beuve que fa servir la crítica literària per fer relacions públiques, i això li sembla un ultratge als escriptors i a la literatura. Sainte-Beuve estava preocupat de quedar bé amb els seus textos, s'assegurava d'elogiar els llibres dels amics i dels poderosos. És a dir, no feia crítica literària sinó que feia política.

El cas Baudelaire

Encara que sembli mentida, malgrat tots els retrets a Sainte-Beuve, malgrat que Proust va fer un assaig explícitament en contra d'ell, d'això no n'hem de treure que l'escriptor francès es col·loqués a la banda absolutament contrària de les seves teories. És això el que fa que *Contra Sainte-Beuve* sigui un text tan interessant i el que fa que Proust sigui un crític tan atent. Proust creu, en part, que un text es defensa i s'explica sol, però això no vol dir de cap manera que la vida de qui l'ha escrit, el seu temps i les seves circumstàncies, no importin per a res.

Aquesta seria la mirada del formalisme, un corrent crític que neix a principis del segle XX –i que s'unirà amb l'estructuralisme– que defensa que s'ha de jutjar el text en si mateix, deixant de banda el context, l'autor i el lector. Per dir-ho amb mala intenció, el formalisme és l'altra cara de la mateixa moneda de la botànica moral de Sainte-Beuve. El formalisme és una tendència segons la qual el contingut del text està determinat per uns principis formals que en configuren la totalitat. És una teoria que busca l'objectivitat i vol deixar de banda tot allò que es pugui considerar subjectiu.

Proust no anava per aquí. Per explicar el lloc on se situava Proust davant la literatura, i per seguir repassant les seves digressions sobre crítica, ens serveix el capítol del *Contra Sainte-Beuve* dedicat a l'obra del poeta Charles Baudelaire, un dels escriptors més importants per a l'autor d'*A la recerca del temps perdut*. La tria de Baudelaire no és casual, perquè és un autor que encantava a Proust però només agradava a mitges a la seva mare. La seva sensibilitat de senyora culta i benestant, i per tant la sensibilitat de tots els lectors de Proust, se sentia violentada amb els versos durs del poeta de *Les flors del mal*.

En aquest capítol, Proust fa un exercici magistral sobre l'equilibri entre el text i el context. Com que Baudelaire era un gran poeta però un home repudiat i marginat per la societat parisenca, Sainte-Beuve va prendre moltes precaucions a l'hora d'elogiar-lo. Com a crític no el va menysprear, però tampoc l'elogiava obertament. En definitiva, va fer política i no crítica literària,

L'escriptor Marcel Proust (1871-1922).

... i això és el que Proust no li va perdonar. Però l'escriptor sabia que la seva mare, i la societat parisenca que convivia amb ella, podia sentir-se identificada amb el rebuig de Sainte-Beuve. Per això s'ocupa d'explicar, altra vegada, a la seva mare que «l'home que viu en un mateix cos amb un gran geni té poc a veure amb ell [...] és absurd jutjar el poeta per l'home o l'home pel que en diuen els seus amics [...] la nostra persona moral es compon de diverses persones superposades».

Proust es podria quedar en aquest argument i ja hauria defensat Baudelaire com a escriptor, però sap que el que compta no és la reputació sinó l'obra, i per això el capítol és un repàs finíssim dels versos de l'autor de *Les flors del mal* per dissecar-los i fer-los comprendre als seus lectors. Proust explica per què Baudelaire necessitava ser cruel als seus versos. Ho fa lligant el seu temps i el seu context per explicar als seus contemporanis per què Baudelaire necessitava expressar-se d'una manera violenta. Barrejant text i context, Proust analitza, aprofundeix, i alhora fa comprendre.

Una manera de llegir

Si Baudelaire li serveix per explicar la crueltat, Balzac —un altre dels seus referents— li serveix per explicar la relació entre realitat i ficció (un altre gran tema de la crítica literària moderna) a partir de l'estudi de la seva vida i les seves novel·les. De fet, Balzac serveix a Proust com a contramodel, per contradir-s'hi: «Aquesta realitat a mitja alçada, massa quimèrica per a la vida, massa arran de terra per a la literatura, fa que sovint fruïm en la seva literatura de plaers amb prou feines diferents dels que ens dona la vida».

L'enfocament del capítol de Balzac és completament diferent del de Baudelaire, i aquesta és una altra de les seves virtuts com a crític, que podem aplicar com a teoria a molts defectes de la crítica moderna. Proust és un autor conscient del fet que, segons el tipus d'escriptor que estudiï, aquest li demana un enfocament diferent de la seva anàlisi. És a dir, sap que no pot parlar de la mateixa manera (ni amb el mateix mètode, m'atreviria a dir) d'autors que tenen apostes estètiques oposades. Una de les virtuts de la crítica, per fer-se entendre i perquè serveixi al lec-

“ En el capítol dedicat a Baudelaire, Proust fa un exercici magistral sobre l'equilibri entre el text i el context ”

tor que la segueix, és entendre quina mena d'autor estudiem i com s'ha d'interpretar.

Per això Proust entén que la distància des de la qual el crític es mira el text és un punt clau per a la crítica: «en realitat no hi pot haver interpretació de les obres mestres

del passat si no se les considera des del punt de vista d'aquell que les escrivia, i no des de fora, a una distància respectuosa, amb una deferència acadèmica». Ni biografisme ni text pel text: Proust entén que no s'entén l'obra de Balzac exclusivament des de la seva vida, però tampoc se la pot deixar de banda.

Darrere totes les idees i la manera com es defensen, el més interessant de *Contra Sainte-Beuve* és que fa un gest que comparteixen tots els bons crítics: fa explícita la manera que té de llegir. Per explicar-ho crea una metàfora amb un dels personatges dels seus llibres. Ens explica que el senyor de Guermantes llegeix Balzac apassionadament, amb ganes de trobar semblances entre la seva realitat i la del llibre. El llegeix no pas amb finalitats erudites sinó amb la intenció que el llibre sigui un instrument entre ell i el món.

I Proust ens confessa que, després de totes les teories i després de fer una exhibició de crítica literària a l'assaig, el plaer de la lectura sempre superarà el plaer de la teoria: «em pregunto si encara ara la meua manera de llegir no s'assembla més a la del senyor de Guermantes que a la dels crítics contemporanis. Una obra encara és per mi un tot viu amb qui faig

coneixença des de la primera línia, a qui escolto amb deferència, a qui dono la raó mentre soc amb ella, sense triar ni discutir». Un bon crític és, abans que cap altra cosa, un bon lector. •

Madame de La Fayette o Madame de Staël són algunes de les escriptores retratades per Sainte-Beuve en aquesta obra (Acanalado, 2016).